

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

SOME ASPECTS OF CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMES IN THE FIELD OF ILLEGAL TRAFFICKING IN NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALO

Корнієнко М.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеський державний університет внутрішніх справ

У статті розкривається сутність криміналістичної характеристики злочинів як категорії науки криміналістики, її теоретичної та практичної необхідності для вивчення окремих видів злочинів.

Обґрунтовується необхідність категорії криміналістична характеристика злочинів у методіці розслідування окремих видів злочинів як розділу науки криміналістики. Підкреслюється практична значущість криміналістичної характеристики злочинів у конкретизованому виді у відношенні до певного виду злочину.

Визначаються теоретичні та практичні необхідності криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів при їх розслідуванні.

Аналізуються елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, через її елементи.

Виявляються елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які відіграють головну роль у створенні моделі даного злочину та надалі допомагають побудувати ефективні алгоритми розслідування.

Виокремлюються особливі властивості виявлених елементів криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів через розкриття змісту цих елементів.

Розкриваються основні елементами криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Розглядаються предмет злочинного посягання, обстановка скоєння злочину, особа злочинця та спосіб (механізм) скоєння злочину. Всі елементи тісно пов'язані між собою та «першим серед рівних» виступає предмет злочинного посягання – наркотичний засіб. Саме його особливість зумовлює утворення специфічних слідів під час його виготовлення, перевезення, зберігання, збуту та споживання.

Ключові слова: криміналістична характеристика злочинів, наркотичний засіб, психотропна речовина, прекурсор, незаконний обіг, спосіб (механізм) скоєння злочину, особа злочинця, слідова картина, обставини злочину.

The article reveals the essence of forensic characteristics of crimes as a category of forensic science, its theoretical and practical necessity for the study of certain types of crimes.

The necessity of the category forensic characterization of crimes in the methodology of investigation of certain types of crimes as a branch of forensic science is substantiated. The practical significance of the forensic characterization of crimes in a specific form in relation to a certain type of crime is emphasized.

Theoretical and practical needs of forensic characterization of crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors in their investigation are determined.

The elements of forensic characterization of crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, through its elements, are analyzed.

Elements of forensic characterization of crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors are revealed, which play a major role in the created models of this crime and further help to build effective investigation algorithms.

The special properties of the identified elements of the forensic characteristics of crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors through the disclosure of the content of these elements are highlighted.

The main elements of the forensic characteristics of crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors are the subject of criminal encroachment, the circumstances of the crime, the identity of the offender and the method (mechanism) of the crime. All elements are closely related and "the first among equals" is the subject of criminal encroachment – a drug. It is its feature that determines the formation of specific traces in its manufacture, transportation, storage, sale and consumption.

Key words: forensic characterization of crimes, narcotic drug, psychotropic substance, precursor, illicit trafficking, method (mechanism) of committing a crime, identity of the offender, trace picture, circumstances of the crime.

Постановка проблеми та її актуальність. Всі об'єкти навколишнього світу потребують свого визначення, яке відбувається через виявлення та дослідження певних їх властивостей, ознак та особливостей, які у сукупності дають можливість визначити певну характеристику конкретного об'єкта пізнання. Тому не можливо зрозуміти як боротися зі злочинами, в тому числі у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, без їх характеристики, тобто виявлення сукупності певних ознак, які будуть притаманні всьому виду злочинів. Кажучи інакше, бути певною матрицею (моделлю) даного виду злочинів.

У криміналістиці такою матрицею або моделлю щодо злочинів називають криміналістичною характеристикою, яка була введена в науку в 60-ті роки ХХ століття. Сьо-

годні важко уявити методику розслідування окремих видів злочинів як розділу науки криміналістики без цієї категорії. Незважаючи на це, серед науковців дотепер тривають дискусії із приводу самого поняття криміналістичної характеристики, її значення для розслідування, структури та змісту її елементів. Питання кількісного та якісного складу елементів криміналістичної характеристики злочинів є найбільш дискусійним. Це стосується як всіх видів злочинів, так і злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які у зв'язку з їх розповсюдженістю та небезпечністю для окремої особи, всього суспільства та держави, мають різноманітні способи скоєння, із проникненням у різні важливі сфери життя суспільства, у тому числі пов'язані з державним управлінням.

Враховуючи неоднозначність думок науковців щодо криміналістичної характеристики злочинів загалом та особливу небезпечність злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у боротьбі з якими неможливо напрацювати дієві алгоритми протидії без дослідження безпосереднього їх особливостей, дозволяє нам вважати, що напрямок наукового дослідження щодо криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є актуальним і потребує глибокого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці та дослідженню теоретичних положень криміналістичної характеристики злочинів приділяли свою увагу такі вчені-криміналісти, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, А.І. Вінберг, В.К. Весельський, А.Ф. Волобуєв, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченко, В.С. Кузьмичов, В.В. Лисенко, В.Г. Лукашевич, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, Л.О. Сергєєв, В.Ю. Шепітько та ін.

Безпосередньо особливості криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів досліджували у своїх працях В.І. Брильов, В.К. Гавло, О.А. Єсіна, З.П. Клименко, В.О. Коханов, В.М. Лисенко, Л.П. Ніколаєва, А.Б. Петруніна, А.М. Полях, С.В. Сухов, В.М. Шевчук тощо. Здобутки цих вчених зробили значний внесок у розробку теоретичних положень методики розслідування даного виду злочинів і впровадження її у практику роботи правоохоронних органів.

Метою статті є визначення теоретичної та практичної необхідності криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів при їх розслідуванні. Аналіз і виявлення особливих властивостей злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, необхідних для створення оптимальної й ефективної моделі-дослідження даного виду злочинів, а саме криміналістичної характеристики у методиці його розслідування.

Виклад основного матеріалу. Відомо що поняття «криміналістична характеристика злочинів» вперше запропонував Л.О. Сергєєв у 1966 році у кандидатській дисертації [8, с. 4,5]. Вважається, що розробка та впровадження цієї категорії в криміналістику почалася з О.Н. Колесниченко, який вказав, що до найбільш суттєвих положень всіх методик розслідування відноситься загальна криміналістична характеристика окремого виду злочинів [6, с. 22–24].

Криміналістична характеристика складається з важливих властивостей, які є закономірностями та проявляються насамперед у обстановці та способі (механізмі) скоєння злочину, індивідуальності злочинця та потерпілого, їх взаємозв'язку між собою та іншими даними, що мають своє відображення у слідовій картині. Так, злочинне діяння, є результатом діяльності особи, що контактує з предметами реальної обстановки та залишає на них певні сліди, які згодом стають носіями інформації та через вміння їх виявити та «прочитати» дають можливість встановити злочинця та зрозуміти як саме відбувалася злочинна подія.

Так, М.В. Салтєвським криміналістична характеристика вважається як інформаційна модель, тобто система ознак конкретного виду злочину [7, с. 38–41]. Р.С. Белкін же визначив криміналістичну характеристику злочину як узагальнене обґрунтування певного комплексу методичних рекомендацій [4, с. 83–85]. В.П. Бахін наполягав на тому, що криміналістична характеристика окремих видів злочинів потребує чіткого розмежування її як теоретичної концепції та як робочого інструменту розслідування [3, с. 21]. Ми підтримуємо думку В.П. Бахіна як одну із найбільш конструктивних, що вказує на складність категорії криміналістичної

характеристики злочинів і, незважаючи на її абстрактність, необхідність її подальшого загальнотеоретичного поглибленого вивчення у методиці розслідування окремих видів злочинів, як розділу науки криміналістики, але без конкретизації отриманих загальнотеоретичних знань про криміналістичну характеристику злочинів, вона не буде мати ніякого сенсу. У зв'язку із цим нагальна потреба у криміналістичній характеристиці злочинів відбувається лише при побудові матриці конкретного злочину. Так, правоохоронні органи мають професійну потребу у криміналістичних характеристиках окремих злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Теоретичне осмислення яких дасть можливість виробити нові чи вдосконалити наявні окремі методики розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Далі нами будуть розглянуті окремі елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Так, до основних елементів властивих криміналістичній характеристиці цього виду злочинів можна віднести: предмет злочинного посягання; обстановку скоєння злочину; особу злочинця; спосіб (механізм) скоєння злочину.

Криміналістична значущість предмету злочинного посягання полягає у тому, що при впливі злочинця на нього, виникає ряд змін, які локалізуються на місці злочину, на самому об'єкті, його частинах, у місцях подальшої його реалізації, на злочинці, на знаряддях злочину тощо. Так, предметом злочинного посягання є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори, які у законодавстві включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [2]. Залежно від свого походження всі наркотичні засоби можна поділити на рослинні та синтетичні. Нині до найбільш поширених наркотичних засобів рослинного походження можна віднести марихуану, гашиш (анашу), опій, морфін, кокаїн, героїн, а до синтетичних наркотичних засобів, які найчастіше зустрічаються, можна віднести первітин, метадон, феніциклідин, триметилфентаніл і ЛСД.

Нами вважається що відповідно предмета злочинного посягання – наркотичного засобу, психотропної речовини її аналогу або прекурсорю, які всі є об'єктами підвищеної небезпеки та мають певний законний механізм їх перевезення, передачі, продажу, купівлі, використання та ін., їх зміст, як елементу криміналістичної характеристики цього виду злочинів повинно розкриватися через певні особливості, а саме: його ідентифікацію відповідно Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, спосіб і мету виготовлення.

Наступним елементом криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є обстановка скоєння злочину, до якої входять час, місце та інші обставини злочину. Тут треба зупинитися на такому важливому елементі як місце злочину, яке в умовах сьогодення набуває особливого значення та змушує правоохоронні органи стикатися з явищами, які потребують розробки нових підходів у методиці розслідування. В даному випадку мова йде про так званий «безконтактний» спосіб передачі (збуту) наркотичних засобів. Так, загальнодоступність і різноманітність електронних сервісів у мережі Інтернет давно оцінили торговці наркотиками. Наприклад, злочинці розробляють та активно експлуатують систему «безконтактного» збуту наркотиків за допомогою електронних платіжних терміналів, фіксуючи місця перебування наркозалежних за місцем знаходження платіжних терміналів, за допомогою яких вони надалі, використовуючи приймаючу місцевість для залишання «закладки», уникають будь-якого додаткового зворотного контакту із покупцем.

Безпосередніми місцями збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів можуть бути: місця навчання чи роботи покупців, квартири споживачів (покупців); приміщення, обладнані для споживання наркотичних засобів, притони; квартири, що знімаються особами, які займаються збутом; готелі, вокзали, кінотеатри, магазини; зупинки громадського транспорту тощо.

У розгляді особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, головну роль відіграють наступні властивості суб'єктів, які займаються даною злочинною діяльністю: соціально-правові; виробничо-побутові; соціально-демографічні.

До першої групи властивостей, притаманних особі злочинця, відносяться чи скоювала особа раніше правопорушення, а також наявність судимості. До другої – наявності та вид освіти, професійні навички, поведінки особи та сім'ї, а до третьої – стать, вік, національність тощо.

Зазначені дані про особу злочинця необхідні для всебічної оцінки його поведінки, правильної кваліфікації злочинного діяння, вживання примусових заходів медичного характеру тощо.

Так, В.К. Гавло зазначає, що у криміналістичній характеристиці особливу цінність мають дані про особу злочинця, які вказують на взаємозв'язок між ним і злочинним діянням, які проявляються зовні у наслідках такого діяння. Тому у цьому контексті особу злочинця необхідно вивчати як слідоутворюючий об'єкт, який є джерелом інформації про скоєний злочин [5, с. 58–59]. Також тут треба відмітити, що у зв'язку із розширенням ринку збуту наркотиків, який зростає на тлі збільшення попиту, відбувається «зрощування» інтересів осіб, які займаються виготовленням, перевезенням і збутом наркотиків із безпосередньо особами, які їх купують і споживають. Це призводить до створення стійких організованих злочинних груп, із замкнутою (закритою) системою реалізації своїх злочинних намірів. Всіх осіб, які знаходяться в цієї закритої злочинної діяльності можна поділити на види в залежності від їх ролі в цьому процесі: організатори злочинної діяльності, особи, які займаються збутом, виробники, особи, які займаються розкраданням наркотиків, перевізники та споживачі.

Далі розглянемо один із важливих елементів криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – спосіб (механізм) скоєння злочину. Це пов'язано з тим, що спосіб певним чином детермінований та дозволяє встановити його взаємозв'язок з ознаками, що належать до інших елементів криміналістичної характеристики.

Найбільш поширеними способами скоєння злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є:

- контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів;
- використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;

- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту;
- посів або вирощування снотворного маку чи конопель;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів;
- викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;
- викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням;
- незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- незаконне публічне вживання наркотичних засобів;
- організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів;
- незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин;
- порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Всі вищеперераховані способи скоєння злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів повністю корелюються із об'єктивною стороною у складі відповідних злочинів та відображають повний спектр способів скоєння даного виду злочинів [1].

Висновки. Отже, нині ще не сформувалася єдина наукова думка щодо категорії криміналістична характеристика злочинів. Це стосується як самого поняття «криміналістична характеристика злочинів», так і визначення та змісту окремих елементів криміналістичної характеристики злочинів.

Нами вважається, що категорія криміналістична характеристика злочинів потребує подальшого загальнотеоретичного поглибленого вивчення в методиці розслідування окремих видів злочинів, як розділу науки криміналістики, але основні вимоги до наукової розробки криміналістичної характеристики злочинів висуває практика. Так, при розслідуванні злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, криміналістична характеристика злочинів виступає певною моделлю, яка дозволяє створити конкретний дієвий алгоритм розслідування цього виду злочинів.

Також можна констатувати, що основними елементами криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів виступають предмет злочинного посягання, обстановка скоєння злочину, особа злочинця та спосіб (механізм) скоєння злочину. Всі ці елементи тісно пов'язані між собою та «першим серед рівних» виступає предмет злочинного посягання – наркотичний засіб. Саме його особливість зумовлює утворення специфічних слідів при його виготовленні, перевезенні, зберіганні, збуті та споживанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України : від 05 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 28.10.2021).
2. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 60. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0> (дата звернення 28.10.2021).

3. Бахин В.П. Криминалистика для криминалистов или для практики? Роль и значение деятельности Р.С. Белкина в становлении современной криминалистики. *К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина*: материалы Международной научной конференции. Москва, 2002. С. 57.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 3. Москва : Юристъ, 1997. 480 с.
5. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1985. 334 с.
6. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харьков, 1967. 27 с.
7. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
8. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1966. 16 с.